

Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів в Україні та зарубіжних країнах

У статті розглянуто та проаналізовано вітчизняну практику фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні та інших країнах світу. Особливу увагу приділено порівнянню основних показників фінансування освіти в різних країнах, що впливають на її якість. Обґрунтовано доцільність та перспективи удосконалення фінансового забезпечення навчальних закладів в Україні.

Ключові слова: фінансове забезпечення, державні вищі навчальні заклади, державне фінансування, недержавне фінансування, освіта, якість освіти.

Финансовое обеспечение высших учебных заведений в Украине и зарубежных странах

В статье рассмотрена и проанализирована отечественная практика финансового обеспечения высших учебных заведений в Украине и других странах мира. Особое внимание уделяется сравнению основных показателей финансирования образования в разных странах, влияющих на ее качество. Обоснована целесообразность и перспективы совершенствования финансового обеспечения учебных заведений в Украине.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, государственные высшие учебные заведения, государственное финансирование, негосударственное финансирование, образование, качество образования.

Financing higher education institutions in Ukraine and foreign countries

The paper considers and analyzes the domestic practice of financing higher education institutions in Ukraine and other countries. The study gives a description of comparison of key indicators of financing education in different countries, influencing its quality. The outcomes substantiate expediency and prospects of improvement financing higher education institutions in Ukraine.

Keywords: financing, public higher education institutions, public funding, non-state funding, education, quality of education.

Освіта – це невід’ємна частина сучасного політичного, соціально-економічного та культурного устрою держави. Освіта відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні духовного, економічного та інтелектуального потенціалу суспільства, адже без необхідної освіти людина не може забезпечити собі належних умов життя, реалізацію себе як особистості та захисту своїх прав. Тому зростання інтересу суспільства та науковців до питань удосконалення системи освіти, її розвитку та фінансового забезпечення стає одним з основних напрямів державної освітньої політики та визнання удосконалення системи вищої освіти загальнонаціональним пріоритетом.

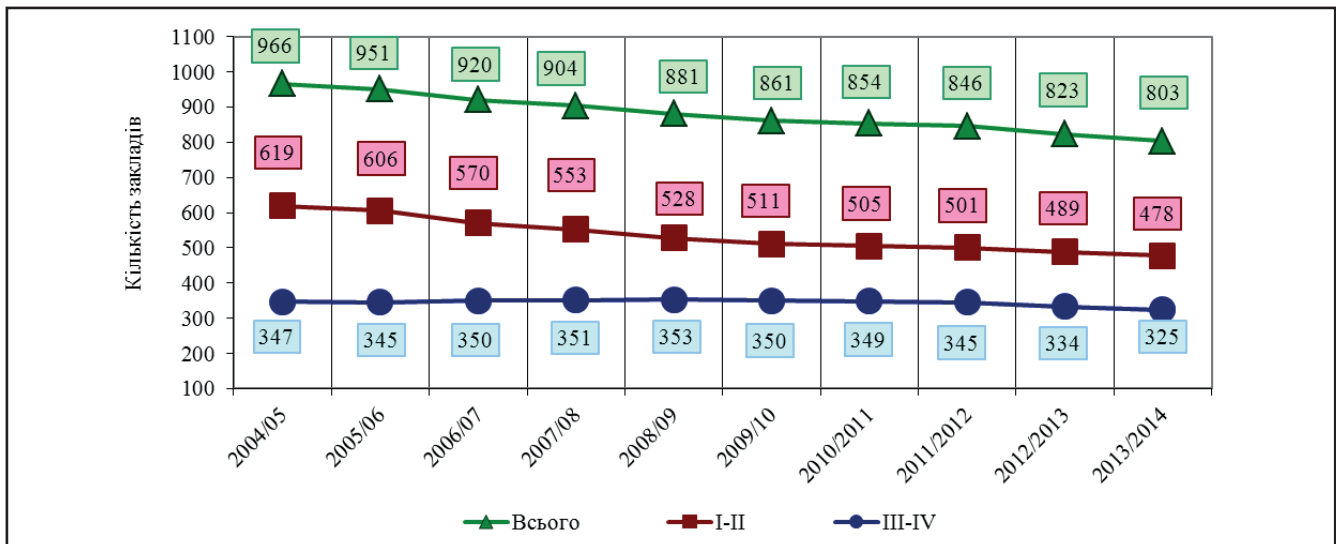
Ефективна реалізація державної політики у сфері вищої освіти неможлива без належного фінансового забезпечення вищих навчальних закладів та освітніх заходів. Необхідність вирішення проблем, пов’язаних із впровадженням різних моделей фінансування ВНЗ, пошуком джерел фінансових ресурсів для організації фінансового забезпечення різноманітних освітніх заходів, спонукає до проведення досліджень стану фінансового забезпечення ВНЗ в Україні та за кордоном.

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта в Україні являє собою складний процес, якому властиві збільшення кількості державних та приватних ВНЗ, освітніх програм та спеціальностей, студентів, які навчаються за даними програмами та спеціальностями, а також трансформація вищої освіти України у світовий та європейський освітній простір. Сьогодні в Україні налічується більше 800 ВНЗ I–IV рівнів акредитації, причому з них більше 470 – ВНЗ I–II рівнів акре-

дитації. Якщо орієнтуватися на країни Європи, це великий показник (понад сім ВНЗ III–IV рівнів акредитації на 1 млн. населення). В Італії, наприклад, на 60 млн. населення припадає 65 університетів; у Франції на 63 млн. – 41 університет; в Іспанії на 45 млн. – 60; у Великобританії на 61 млн. – 142; а в Україні на 46 млн. – 198 університетів. Вирішення проблем, пов’язаних із бюджетним фінансуванням вищої освіти, обмежений обсяг та неефективне використання наявних фінансових ресурсів, зростання кількості недержавних вищих навчальних закладів, демографічна криза вимагають розробки нових підходів до організації фінансового забезпечення ВНЗ. Тому тема дослідження є актуальною і потребує подальшого вивчення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми фінансового забезпечення вищої освіти розглядають у своїх працях відомі вітчизняні вчені, зокрема В. Базилевич, Т. Боголіб, С. Буковинський, О. Василик, В. Геець, В. Глуценко, О. Грішнова, А. Даниленко, Т. Єфименко, А. Криклій, В. Кудряшов, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Лук’яненко, І. Лютий, Н. Новіков, Т. Оболенська, К. Павлюк, Д. Полозенко, Г. П’ятаченко, П. Саблук, В. Федосов, О. Чубукова, І. Чугунов, С. Юрій та інші. Цінність досліджень вищезазначених науковців є вагомою, однак у цілому дана проблема залишається недостатньо вивченою, що обумовлює вибір теми дослідження.

Метою статті є порівняльний аналіз фінансового забезпечення ВНЗ в Україні та інших країнах світу і визначення напрямів покращення фінансового забезпечення вищої освіти в Україні на основі вивчення досвіду зарубіжних країн.

Динаміка чисельності ВНЗ України за 2004–2014 роки

Джерело: складено автором на основі [4, 9].

Виклад основного матеріалу. Право людини на освіту є центральним питанням сучасної державної політики. В Україні право кожної людини на освіту передбачено ст. 53 Конституції України, в якій зазначено, що «повна загальна середня освіта є обов'язковою» і що «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [7].

Розглянемо чисельність навчальних закладів у галузі освіти протягом 2004–2014 років. За останні роки відбулися інтенсивні процеси формування мережі ВНЗ I–IV рівнів акредитації, що відображено на рисунку.

За останні десять років загальна чисельність ВНЗ зменшилася на 163 заклади, з них на 141 заклад I–II рівнів акредитації, на 22 заклади III–IV рівнів акредитації. Найбільше скорочення закладів освіти відбулося протягом 2004–2008 років за рахунок ВНЗ I–II рівнів акредитації, в той час як кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації навіть збільшувалася.

На ринку освітніх послуг України функціонують дві групи ВНЗ: державні та недержавні. ВНЗ приватної форми власності становлять приблизно третину всіх ВНЗ України. Розподіл ВНЗ за формами власності та рівнями акредитації представлено в табл. 1.

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що серед навчальних закладів I–II рівнів акредитації переважають ВНЗ державної і комунальної форми власності: 42% і 43% відповідно, а приватних закладів майже втричі менше. Серед ВНЗ III–IV рівнів акредитації переважають державні заклади – 66%, удвічі менше ВНЗ приватних – 30%, а частка комунальних закладів зовсім незначна – 4%.

Таблиця 1. Розподіл вищих навчальних закладів освіти України за формами власності та рівнями акредитації в 2014 році

ВНЗ	Абсолютні виміри			Структура, %		
	ВНЗ державні	ВНЗ комунальні	ВНЗ приватні	ВНЗ державні	ВНЗ комунальні	ВНЗ приватні
I–II рівнів акредитації	200	207	71	42	43	15
III–IV рівнів акредитації	215	14	96	66	4	30

Джерело: складено автором на основі [4, 9].

Процес створення ВНЗ недержавної форми власності дозволяє суттєво розширити можливості молоді здобути вищу освіту, проте забезпечення якісного надання освітніх послуг є, на наш погляд, проблемним.

Важливим питанням для майбутнього розвитку держави є питання структури і обсягів державного замовлення на підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Обсяг бюджетного фінансування на підготовку фахівців із вищою освітою визначається у законах про державний бюджет України.

Про підготовку студентів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах в обсягах державного замовлення свідчать дані табл. 2.

За останні роки збільшилась кількість студентів, що отримують освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», адже це такий рівень особи, що здобула базову вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти, фундаментальні та спеціальні уміння і знання стосовно майбутньої професійної діяльності. Такі фахівці мають достатні знання для виконання завдань і обов'язків, передбачених для первинних посад у відповідній сфері.

Кількість осіб, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», зменшилася у зв'язку з тим, що Україна переходить на міжнародні стандарти освіти, які зазначені в положеннях Болонської декларації і не передбачають рівня «спеціаліст». Ці ж зміни вплинули на збільшення кількості осіб, які отримали освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр».

На сучасному етапі розвитку суспільства однією із болючих проблем вищої освіти є недостатність фінансування ВНЗ, без чого неможливе їхнє функціонування та забезпечення високої якості надання освітніх послуг.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Таблиця 2. Підготовка фахівців ВНЗ України за освітньо-кваліфікаційними рівнями в межах державного замовлення в 2009–2013 роках

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Всього, з них за освітньо-кваліфікаційними рівнями підготовки, тис. осіб, %	309,8 (100)	348,7 (100)	300,2 (100)	329,1 (100)	308,5 (100)
Молодший спеціаліст, тис. осіб, %	70,1 (22,7)	83,6 (24)	75,8 (25,3)	78,7 (23,9)	76,6 (24,8)
Бакалавр, тис. осіб, %	129,2 (41,7)	132 (37,9)	106,4 (35,5)	127,2 (38,7)	123 (39,9)
Спеціаліст, тис. осіб, %	74,8 (24,1)	86,8 (24,9)	75,3 (25)	78,5 (23,9)	68,8 (22,3)
Магістр, тис. осіб, %	35,7 (11,5)	46,3 (13,2)	42,7 (14,2)	44,7 (13,5)	40,1 (13)

Джерело: складено автором на основі [4, 9].

Таблиця 3. Фінансування освіти в Україні за 2008–2013 роки

Показник	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	309 203,7	307 399,4	377 842,8	287 047,8	492 454,6	219 845,3
Видатки на освіту: всього, млн. грн.	60 959,4	66 773,6	79 826,0	60 346,9	101 560,9	74 595,6
Частка ВВП, %	6,4	7,3	7,3	6,2	7,2	5,1
Видатки на вищу освіту: всього, млн. грн.	18 552,9	20 966,3	24 998,4	18 667,1	29 335,8	2 967,2
Частка ВВП, %	2,0	2,3	2,3	1,9	2,0	0,2
Частка до загальних видатків по галузі, %	30,4	31,4	31,3	30,9	28,9	3,9

Джерело: складено автором на основі [4, 9].

Розглянемо практику фінансування державних навчальних закладів та заходів у галузі освіти протягом 2008–2013 років (табл. 3).

Видатки на освіту, зокрема на вищу освіту, незважаючи на початок кризових подій в національній та світовій економіці у 2008 році, зберігали тенденцію до збільшення аж до 2010 року. За останні роки відбувається скорочення фінансування вищої освіти, особливо значне зменшення видатків спостерігається у 2013 році, а у відносному вираженні частка видатків на вищу освіту до ВВП та до загальних видатків на освіту зменшилася майже у десять разів і становить 0,2 та 3,9% відповідно.

Далі детально зупинимося на дослідженні комплексу показників фінансування освіти. Обсяг фінансування освіти в різних країнах встановлюють у відсотках від ВВП, що означає їх пряму залежність від рівня розвитку економіки. В тому числі спостерігаються такі тенденції: чим вище є рівень розвитку економіки (величина ВВП), тим більший обсяг фінансових ресурсів має вища освіта. Основні показники, які характеризують розвиток вищої освіти та її фінансового забезпечення у різних країнах світу, наведено в табл. 4.

За представленими у табл. 4 показниками можна зробити такі висновки:

Таблиця 4. Основні показники рівня фінансування освіти в різних країнах

Показники	Україна	Росія	США	Німеччина	Франція	Японія	Пд. Корея	Китай	Індія	Польща
ВВП на душу населення, \$	4 005	19 833	46 588	37 430	34 256	33 785	28 797	7519	3339	19 908
Загальні витрати на освіту, % ВВП	5,1	4,1	5,4	4,6	5,9	3,8	5,0	4,0	3,2	5,1
Державні витрати на вищу освіту, % ВВП	0,2	1,2	1,0	1,1	1,3	0,5	0,7	–	1,3	1,1
Загальні витрати на освіту на душу населення, \$	205,4	813,1	2515,7	1721,8	2021,1	1283,3	1439,8	300,8	106,8	1015,3
Витрати на одного студента за рік, \$	4250	7749	29 201	15 711	14 642	15 957	9 513	–	–	19 269
Кількість ВНЗ в країні, од.	803	689	3301	250	586	721	394	1135	579	286
Чисельність населення, млн. осіб	45,4	142	316	80	65	127	49	1300	1200	38
Кількість університетів у топ-500, од. (ARWU 2013)	0	2	149	38	20	20	11	28	1	2
Персональні комп'ютери на 100 осіб, од.	4,5	13,3	80,6	65,6	63,1	40,7	57,6	5,7	3,2	16,9
Користувачі Інтернету на 100 осіб, од.	44,6	43,4	74,2	82,5	77,5	77,6	82,5	34,4	7,5	62,5

Джерело: складено автором на основі [1, 3, 6].

1. Частка ВВП, яка витрачається на освіту, у більшості країн коливається від 3 до 5,9%. Відносний показник України становить 5,1% і відповідає загальноосвітній тенденції.

2. За показниками загальнодержавних витрат на освіту є певні відмінності між країнами: за відсотками вони відповідають середньоосвітньому значенню, а в абсолютному виміру відрізняються, оскільки ВВП з розрахунком на душу населення в розвинених європейських країнах значно більший.

3. Суттєво відрізняються показники витрат з розрахунку на одного студента: в Україні вони становлять лише \$4250, а в розвинутих країнах коливаються від \$9 тис. до \$30 тис.

4. Відзначаємо суттєве перевищення кількості ВНЗ в Україні з урахуванням чисельності населення.

5. Незважаючи на кількість ВНЗ, Україна не є конкурентоспроможною в глобально-освітньому просторі, тому що жоден ВНЗ не входить до топ-500 ARWU 2013.

6. За показниками ПК на 100 осіб і користувачами Інтернету на 100 осіб Україна знаходиться нижче середньоосвітніх тенденцій.

У Скандинавських країнах переважає державне фінансування системи освіти, а в розвинутих країнах інших регіонів світу велика частка інших джерел фінансування вищої освіти. Згідно з даними Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) у США, Японії, Австралії, Ізраїлі приватні кошти становлять більше половини всіх джерел фінансування вищої освіти, а в Південній Кореї і в Чилі досягають 75%. Тому в цих державах спостерігається високий рівень цін на вищу освіту, а в Європі плата за навчання одного студента становить \$1 100, а в США сягає \$5500.

В Україні переважає державне фінансування освіти: на середню освіту держава витрачає 42% усіх витрат, на вищу освіту – 30%, дошкільну освіту – 12%, професійно-технічне навчання – 6%, на позашкільну освіту – 4%, на післядипломну освіту – 1%.

Висновки

Основними причинами незадовільного фінансового забезпечення освіти в Україні є:

- неефективне управління коштами через недоліки в плануванні та нецільовому використанні бюджетних коштів;
- неефективне використання коштів на проведення науково-дослідних робіт;
- неефективне використання бюджетних коштів, пов'язаних із розміщенням і виконанням державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, що фактично призводить до утримання навчальних закладів, а не до підготовки спеціалістів на конкурентних засадах відповідно до державної потреби;
- відсутність стандартів вищої освіти щодо врегулювання нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого

забезпечення ВНЗ, зокрема методики розрахунку вартості підготовки одного фахівця. Це призводить до необґрунтованих розрахунків щодо формування державного замовлення на освіту.

Одним із ключових чинників економічного зростання демократичної держави є освіта. Проведене дослідження фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні дає змогу відзначити, що в сучасних умовах фінансування освіти, потреба у фінансових ресурсах відчувається все гостріше. Очевидним є те, що в умовах дефіциту бюджетних коштів, який щорічно збільшується, керівництву ВНЗ необхідно приймати виважені управлінські рішення, які підвищували б ефективність використання коштів, що спрямовуються на фінансування освітньої галузі.

Список використаних джерел

1. Академічний рейтинг університетів світу [Електрон. ресурс] // Академічний рейтинг університетів світу: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.shanghairanking.com/index.html>. – Назва з екрана.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI [зі змінами та доповненнями] [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. – Назва з екрана
3. Дані Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [Електрон. ресурс] // Організація економічного співробітництва та розвитку: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>. – Назва з екрана.
4. Діяльність та дані Міністерства освіти і науки України [Електрон. ресурс] // Міністерство освіти і науки України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/> – Назва з екрана.
5. Длугопольський О., Чекаловська Г. Розвиток системи ВНЗ в Україні та її фінансове забезпечення [текст] / О. Длугопольський, Г. Чекаловська // Світ фінансів. – 2012. – №3. – С. 89–97.
6. Касич А.О., Циган В.А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу [Електрон. ресурс] / А.О. Касич, В.А. Циган // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2587>. – Назва з екрана.
7. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28.06.96 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – №30. – Ст. 141. [зі змінами та доповненнями] [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. – Назва з екрана
8. Лободіна З. Перспективи удосконалення управління фінансовими ресурсами галузі освіти [текст] / З. Лободіна // Світ фінансів. – 2012. – №1. – С. 17–25.
9. Статистичні дані Державної служби статистики України [Електрон. ресурс] // Державна служба статистики України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.